

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0235

LOG Titel: Caput Decimum Nonum. Halcyonium rubrum Indicum. Batu swangi. - Negentiende Hoofdstuk. Het Indische roode Halcyonie

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain these Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT DECIMUM NONUM.

Halcyonium rubrum Indicum.
Batu swangi.

Hoc naturæ productum nullam plantæ habet formam, sed hic memorari oportet ob adfinitatem prioris, ingentes enim glebæ sunt pugni magnitudine, immo etiam capitis, ex rotundo planæ seu tuberculosa, atque ex variis stratis supra sese invicem positis compositæ.

In superiore parte ex citrino colore rubet, ibique nil nisi rubra conspiciuntur foraminula seu oculi, qui vix culmum minorem continere possunt, coadunati, ita ut pro Spongia haberetur, si diffingatur, interne innumeri conspiciuntur tubuli, coadunati quoque, sed vacua inter hos locantur interstitia, quæ omnia quadrant cum istis foraminulis, vix culmum crassis, transversalem digitum longis, binaque ternave horum strata supra sese invicem locantur, sed inferiora foraminula non directe quadrant cum superioribus.

Tota hæc gleba interne sanguineum habet colorem, & saxosa est, sed facillime in frustra confringi potest. Tubuli enim vix culmi crassitiem habent, sapor fere nullus est, nisi paululum falsus, & inodorus. Tam ingentes aliquando inveniuntur glebæ, ut unica quinquaginta ponderaverit libras, quales intellexi ex rubro deferri lacu, quasque inperiti pro rubro habent Corallio. Hic in Amboina nunquam majores vidi quam capitis magnitudine, licet etiam inveniuntur glebæ, quas vix vir ad tollere potest.

Nomen. Latine *Halcyonium rubrum Indicum*. Non enim ulterius determinare audeo, quænam sit species *Halcyonii veterum*, quum hi tam obscure suum descripserint. *Dioscorid.* nempe *libr. 5. cap. 94.* quinque habet. *Plinius libr. 32. cap. 8.* quatuor enumerat, illique iterum inter sese discrepant. Malaice in Amboina *Batu swangi*, h. e. *Lapis Magorum* ob rationem subfrequentem.

Locus. In cunctis fere invenitur infulis hujus Indiæ Orientalis archipelagi satis magna quantitate, ubique in litus projectum. Generatur autem ex falso mucosæ marinæ in prominentibus angulis Coralliorum vel filicum, in quibus deponitur instar ingentium tubulorum, urente visco vel mucosæ obductum & repletum, quibus firmiter adhæret, donec fenescat, quum a mari separatur, & in litus projicitur, minora frustra ad creta quoque reperiuntur testis majorum concharum, aliquando etiam minoribus conchis, ita ut eas aliquando totas obtegat. Sic quoque ad crescit scopulis fragilibus, quibus aliæ dictæ arbusculæ marinæ instant.

Ufus. Apud Moluccanos & Amboinenses vilis est lapis, nulli fere inferviens usui, nisi ad superstitionem, quæ ipsis quam familiaris est. Hæc enim frustra suis adpendent frugiferis arboribus, quum nemo audit eas ascendere, fructusque furari, pro certo putantes, si quid ex hisce arboribus auferrent, ipsorum corpus rubra impetigine affici, qualem colorem hic gerit lapis, quam maxime etiam vitant huic insidere lapidi, vel corpori eum adpendere, dicentes ex eo contrahere urentem & dolorificum mictum, unde & lapis Magorum dicitur.

Javani tamen & Malayenses non tam male sentiunt de hoc lapide, videmus enim minora ejus frustra vendere in ipsorum Kotta kotta seu aromaticis cistis, quæque exhibent tam senibus quam pueris, subpressâ urina vel dolorifico mictu laborantibus, prius pulverisata.

Amboinenses nostrates id imitare nolunt, quum hic lapis ipsis tam male audit. Certumque est prudenter adhibendum esse, justisque experimentis confirmatum, cuncta enim Halcyonia ex scriptorum testimonio acrem, fortem, & detergentem habent qualitatem, unde & non facile interne adsumenda sunt. Prætereaque vulgaris mos talia lapidea producta supra porphyritum conterendi quodammodo periculosus est, quum tales lapides multos acutos servent angulos, qui in corpore noxii esse possunt. Ita ut porro inquirendum sit, quo modo tutissime interne possit adhiberi, quod etiam intelligendum est de præcedente Corallio spurio.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

Het Indische roode Halcyonie.

Dit gewas heeft geen gedaante van een plante, maar moet hier getrokken werden wegens het maagfchap van het voorgaande, want het zyn groote klompen, van een vuist tot een hoofd groot, uit den ronden, plat of met bulten, en uit verscheide lagen boven malkander gezet.

Aan de bovenste zyde is het bestorven-rood, en daar ziet men niets dan ronde oogjes, daar pas een kleine stroobalm in kan, digt aan malkander, zoo dat men 't voor een Spongie zoude aansien. Als men 't stukken breekt, ziet men van binnen ontelbare pypjes, ook digt aan malkander gesbikt, dog met weinige spatien tusschen beiden, en alle op de voorschreeve gaatjes respondeerende, schaars een stroobalm dik, en een dwersvinger lang, in twee of drie lagen boven malkander staande, dog de onderste respondeeren juist niet op de bovenste.

De gansche klomp is van binnen bloedrood, en steenagtig, dog laat zig zeer ligt in stukken breeken. Want de pypjes hebben kwalyk de dikte van een balm, de smaak is niets zonderlings, bebalwen wat siltig, en zonder reuk. Men vindt zomtyts zoo groote klompen daar van, dat 'er eenen vyftig pond gewoogen heeft, gelyk ik berigt werde, dat uit het roode Meir komen, daar het de onervaren voor rood Koraal aanzien. Hier in Amboina heb ik 't nooit grooter dan van een middelbaar hoofd gezien. Dog men vindt 'er ook stukken, daar aan een man genoeg heeft om op te tillen.

Naam. In 't Latyn *Halcyonium rubrum Indicum*. Want iken durf niet eigentlyk stellen, wat voor een soorte van der ouden *Halcyonium* het zy, dewyl zy het bunne zoo onzeker beschreeven hebben. Te weten *Dioscorid. lib. 5. cap. 94.* heeft 'er vyf, *Plinius lib. 32. cap. 8.* heeft 'er maar vier soorten van, en dan verschillen ze nog onder malkanderen. Op 't Maleits in Amboina *Batu swangi*, dat is *Tovenaars-steen*, om reden als hier na.

Plaats. Men vindt het schiep op alle Eilanden van dezen Oosterfchen Archipelagus, en dat in groote quantiteit over al op strand geworpen. Het werd gegeneereert uit een zoute slym des Zeewaters, op uitsteekende boeken van den Kraalsteen, daar het opgezest is als groote bulten, met een brandige kwaal of slym bedekt, en vervuild vast daar ahangende tot dat het oud werd, wanneer het door de zee afgespoelt en op strand gesmeeten werd, kleine stukken vindt men ook vast gegroeit op de schalen van groote Schulpen, en zomtyds op kleindere Schulpen, zoo dat het bykans dezelve bedekt. Zoo groeit het ook aan de brokkelige klippen, daar andere bovengenoemde Zeeboompjes op staan.

Gebruik. By de Moluccanen en Amboineesen is het een veragten steen, werdende schiep tot niets gebruikt, bebalven tot een superstitie, onder hun lieden gemeen. Want ze bangen deze stukken aan hunne vrugtboomen, daar dan niemand het herte heeft om op te klimmen, en eenige vrugten daar van te steelen, vastelyk haar inbeeldende, zoo zy iets van diergelyke boomen steelen, dat ze over 't lyf met roode vuurigheid zoude uit slaan, gelyk deze steen van couleur is, zy zullen haar ook wel wagten op dezen steen te zitten, of by ben aan 't lyf te dragen, zeggende, dat hun daar door een brandigen pynlyk pissen zoude over komen, daarom by *Tovenaars steen* genaamt is.

Egter moeten de Javanen en andere Malysers zoo kwaad gevoelen van dezen steen niet hebben. Want men ziet dat ze kleine stukken daar van in hunne Kotta kottas of *Specerydoosjes* verkoopen, en zoo wel oude menschen als kinderen daar van ingeven, die niet wel of met pyn wateren kunnen, al voorens fyn gemalen.

Onze Amboineesen willen 't hun niet na doen, om dat die steen al te kwade naam by hen heeft. En het is zeker, dat men voorzigtig daar mede moet ommegean, en op goede experimenten steunen, want alle *Halcyonia* volgens getuigenisse der Schryvers hebben een scherpe, sterke, en afveegende eigenschap, die men niet ligt binnens lyf gebruiken moet. Daar en boven is de gemeene manier zulke glasagtige gewassen op een steen te wryven, wat zorgelyk, om dat zoodanige steenen veele scherpe boeken bebouden, die in 't lyf zoude kunnen scharpen doen. Zoo dat het nog te onderzoeken staat, hoe men hem op 't zekerste gebruiken zal, 't welk ik mede van 't voorgaande *Bastaart-koraal* wil verstaan hebben.

Celebis incolæ icti a pisce *Jcan swangi*, vel ab alio quovis venenato animali, hunc conterunt lapidem subtilissime cum aqua, inliniuntque ictui, quem in finem semper lapidis frustum secum portant tam in mari, quam in silva.

Chimicus quidam hic in Amboina Tincturam ex eo præparavit, qua utebatur instar Tincturæ Coralliorum, optimumque ejus effectum vidit in Colicis affectibus a frigore & flatibus ortis.

OBSERVATIO.

Hoc Halcyonium est vera *Tubularia* purpurea *Tourn.* Tab. 342. & Coralliis affinis, Alcyonium fistulosum, rubrum. *J. Baub.* tom. 3. pag. 808. & Coralliis affine Alcyonium rubrum *Morij. bist.* tom. 3. Tab. & Fig. ultima, & *Tubularia* purpurea *Imper.* pag. 822. Omnium optimam & integerrimam habet hanc *Tubulariam* D. *Buttnerus* in *Coralliographia* sua *subterranea* Tab. 1. fig. 3. cui dicitur *Tubularia* Coralloides, seu Globus Corallinus pag. 18. ubi brevis ejus descriptio est.

CAPUT VIGESIMUM.

Mutulabatta.

Quum hæc planta ad Corallia quoque refertur, & quantum videtur, ejus quoque species est, hinc ipsi locum hic concedere etiam oportet. Sed quod mirum est, licet inveniatur, ac potissimum producatur in Timora, Solora, & adjacentibus insulis, in quibus Lusitani & Belgæ jam per tot annos mercaturam exercuerunt, & etiam habitaverunt, ipsius tamen ortus & locus natalis Europæis penitus ignotus est, & ab incolis tam incerto & vario modo propositus, ut fere nesciamus, quid de ea commemoraturi simus.

Multum inpendi laborem, ut ejus ortum & naturam investigarem tam apud istarum insularum ipsos incolas, quam per amicos, qui ibi imperium tenebant, quique per dominos quosdam jubebantur illud indagare, sed omnia frustra fuere, uti ex relationibus subsequentibus id Lectori patebit.

Jacobus Wykersflood summus Timoræ gubernator, Coepanæ habitans, mihi anno 1680 hanc misit relationem. Quid *Mutulabatta* sit, & ubinam inveniatur, non pro certo dici vel indagari potest. Incolæ enim Orientalis plagæ putant ab Occidentali, & illi Occidentalis oræ putant ex Orientalis hujus Timoræ insulæ ripa deferri, si vero antiqui Rottynenses interrogantur, *Mutulabattam* accepissent ex insula, quæ juxta Rotty & Savo defluxit, quæ insula hodie non amplius invenitur, sed hæc sunt modo imaginationes hujus nationis, ita ut nemini notum sit, unde deferatur, vel quænam ejus sint vires.

Sed per fratrem homicidæ Talo intellexi, *Mutulabattam* in Savo ad sclopeti circiter ejectionem a pago Timo in monticulo ex profunda fossa ad viri circiter longitudinem, uti hodie conspicitur, productam fuisse foraminulis refertam & tanquam politam redditam. Quum vero omnes brevi moriebantur, Timœnes, & inter illos ipse Talo fossam lapidibus & terra sibi mistis inpleverunt & obturarunt. Hus usque D. *Wykersflood*.

Radja Salomon, Rex depulsus ex Ade Mantutoæ sita in Orientali angulo Timoræ, isto anno hic in Amboina degens, & licet accuratus esset vir, multarumque rerum expers nullum alium mihi dare potuit relatum, quam quod *Mutulabatta* tam in ejus regione, quam in reliquis insulis ad Orientem sitis, usque ad Tennemmer & Timorlaut vulgare esse amuletum, sed incolæ de ejus ortu nil aliud sciunt enarrare, quam quod ex Occidente deferatur.

Sub finem istius anni hic vir mihi quoque misit amuletum pedem cum quadrante longum, quodque dicebat veram esse *Mutulabattam*, denfaque & contracta erant glabra grana tubulosa, in medio æqualis magnitudinis, ubi flava erant, ad extremitates sensim decrecebant, formam gerentia amuletorum minoris generis, coloris ex aurantio rubri, quædam etiam minii coloris erant, pondusque habebant septem biobulorum, ipsique videbantur digna esse femi theyl auri, seu quinque imperialibus. Qui-

De Inwoonders van Celebes gesteeken zynde van den Viscb Jean swangi, of van eenig ander wenyig gedierte, wryven dezen steen fyn met water, en smeeren bet op den steek, tot welken einde zy altyd een stuk van den steen by zig dragen, zoo op Zee als in 't Bos.

Zeker Laborant hier in Amboina heeft daar uit een Tinctuur gemaakt, dezelve als Tinctura Corallorum gebruikende, en byzonder grooten effect daar by gevonden in Coliken van koude en wind veroorzaakt zynde.

AANMERKING.

Dit Halcyonie is de opregte purpere *Tubularia* van *Tournes.* Tab. 342. en het Alcyonie met de Koraal overeenkomende, pypig en rood van *J. Baub.* tom. 3. pag. 808. en het roode Alcyonie gelyk aan de Korale van *Morijon bist.* tom. 3. de laatste Plaat en Figuur, en de purpere *Tubularia* van *Imperat.* pag. 822. Het beste en heellste van allen heeft deze *Tubularia* afgebeeld de Heer *Buttner* in zyn onderaardsche *Coralliographia* Tab. 1. fig. 3. by wien ze genaamt wert *Tubularia* aan het Koraal gelyk, ofte de Koraalagtige klomp op pag. 18. alwaar een korte beschryving is.

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De Mutulabatta.

De wyl dit gewas mede onder de Koralen gereekent werd, en zoo ook na den sbyn een zoorte daar van is, zoo moeten wy hem alhier mede een plaats geven. Dog 't welk wonderlyk is, hoewel bet valt en meest gedragen werd op Timor, Solor, en omleggende Eilanden, daar de Portugeesen en Hollanders nu zo lange jaren negotieert, en gewoont hebben. Zoo is nochtans zyn oorspronk, en geboorteplaatze aan onze Europeënen gants onbekent, en by de Inlanders zoo onzeker en variabel voorgestelt, dat men niet weet, wat men daar van schryven zal.

Ik heb 'er veel moeite om aangewent, deszelfs oorspronk en natuur uit te vragen, zoo by de natuurlyke Inboorlingen der voorschreeve Eilanden, als door myne Vrienden, die 't Commando daar voerden, en die bet ook door zekere Heeren opgeleid wierde zulks uit te vragen, dog alles te vergeefs, gelyk ik den Lezer uit de navolgende raporten vertonen zal.

Jacob Wykersflood, opperhoofd van Timor, op Coepan resideerende, heeft my Anno 1680 dezen berigt toegezonden. Wat *Mutulabatta* zy, en waar bet gevonden werd, zulks kan men niet regt te weeten krygen. Want de Inlanders van de Oost meenen, dat bet van de West, en die van de West meenen, dat bet van de Oostkant dezès Eilands Timor komt, maar als men de ouden Rottyneseen daar na vraagt, zouden ze de *Mutulabatta* van een Eiland, dat Rotty en Savo was komen voorby dryven, bekomen hebben, 't welk niet meer te vinden is, en dat zyn ook maar presumpties ofte inbeeldingen van deze Natien, zoo dat 'er niemand en weet, waar bet van daan komt, nog deszelfs kragt uit te leggen.

Dog door den Broeder van den Moordenaar Talo verstaan wy, dat de *Mutulabatta* op Savo, omtrent een Musquetfchoot van de Negory Timo, op een klein Bergken, uit een diepen kuil, ongeveer een mans lengte diep, zoo als men ze tegenwoordig ziet, met gaatjes en als geslepen, hebben gebaalt. Maar om dat ze alle in 't korte stierven, hebben die van Timo, en daar onder by Talo zelfs den kuil met steen en aarde onder den ander gemengt, toegegraven. Dus verre *Wykersflood*.

Radja Salomon, verdreeve Koning van Ade Mantutoe, op den Oostelyken boek van Timor gelegen, in 't voorschreeve jaar hier in Amboina present zynde, hoewel een naukeurige man, en van veele dingen experientie bebbende, heeft myn geen ander berigt konnen geven, als dat *Mutulabatta* zoo wel in zyn Land, als de verdere Eilanden na 't Oosten gelegen, tot Tennemmer en Timor laut toe een gemeene dragt zy, dog weeten de Inlanders van deszelven oorspronk niet anders te verhalen, dan dat bet van de West come.

In 't einde van 't zelve jaar heeft by my ook een snoertje gezonden, 't welk by zeide bet opregte *Mutulabatta* te zyn, vierdebalve voet lang, digt gereegen van gladde pypeformige korrels, in de midden van eene grootte, dewelke geel was, na de eindens allengskens kleinder, van gedaante als Korale van het kleinste slag, maar Oranje-rood, zommige ook Meeni-rood, wegende zeven dubbeltjes, by hem getaxeert op een halve teil gouts, of vyf ryksdaalders waardig.